

ПРОБЛЕМА АТРИБУЦІЇ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ЗА ДОПОМОГОЮ

КЛЕЙМ

В.В. Літвінов

(Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ)

Функції контролю за переміщенням через кордон культурних цінностей покладена на Державну митну службу України. При цьому необхідно згадати, що у вітчизняному законодавстві відсутня навіть згадка про “митну експертизу”. Іншими словами, митник не має права проводити експертизу предметів, які перевіряються на кордоні, але в той же час він повинен дати відповідь лише на декілька питань в кожному окремому випадку:

- назва виробу (в тому числі і твору мистецтва);
- ім'я автора;
- стиль та техніку виконання виробу;
- вік виробу;
- матеріали, з яких виготовлено виріб;
- розміри виробу;
- вартість виробу.

Визначити автора та регіон, в якому була виготовлена зброя та її вік дуже не просто. Хоча, здавалося б, у більшості випадків ці питання можна розв'язати завдяки клеймам¹ майстрів, що виготовили ці клинки. Але клейма на зброї не можуть бути цілком задовільними та придатними для атрибуції засобами завдяки низці обставин:

¹ Клеймо - знак майстра (майстерні), що виготовляли зброю, клинок або наконечник. Як правило, розташовується на голомені поряд з гардою. Верхня частина клейма зорієнтована на вістря. Також клеймо може знаходитись на гарді.

1) відомі далеко не всі клейма зброярів, а у значної частини з існуючих клейм і досі не встановлені власники². Так, зокрема, з 115 клейм розташованих на німецькій короткоклінковій холодній зброї (1933-1945pp), наведених А. Н. Ядловським³ 60 залишаються не до кінця атрибутованими;

2) відсутні дані про розміри клейм, у тому числі про їх глибину, що ускладнює встановлення того чи справжнє це клеймо, чи підробка;

3) навіть при наявності незмінного зображення на пуансоні, приблизно після 4000 ударів по дорогоцінному металу старий бойок приходить в негідність і слід виготовляти новий. (З добре загартованим металом це відбувається ще швидше). Ці пуансони мають між собою мікроскопічні, але суттєві відмінності, які дозволяють відрізнити більш ранні роботи майстра від більш пізніх його робіт⁴;

4) тільки фахівці вузького профілю можуть визначити вік зброї з корпоративним або з родинним клеймом, за майже непомітними для нефахівця ознаками. Справа в тому, що якщо майстри мали однакові ініціали, то їх клейма повинні відрізнитись або шрифтом, або наявністю крапочок, зірочок, тощо.

Проміжок часу між виготовленням подібних речей може становити десятки, а то і сотні років. Яскравим прикладом є клинки Пантелеймона Соболева (кінець XVIII ст. – 1803 р.) та його сина Панкрата Соболева (перша половина XIX ст.). Ці майстри використовували клеймо з літерами “ПС” відрізняючись між собою лише відмінністю кінчика літери “С”;

² Трубников Б.Г. Полная энциклопедия: Оружие и вооружение всех времен и народов. Холодное оружие, метательное оружие, доспехи, огнестрельное оружие. Клейма. СПб, НЕВА, М., ОЛМА-ПРЕСС, 2002, с. 536-549.

³ Ядловский А. Н. Холодное оружие Третьего Рейха. Минск, ХАРВЕСТ, 2007, с. 111-1118.

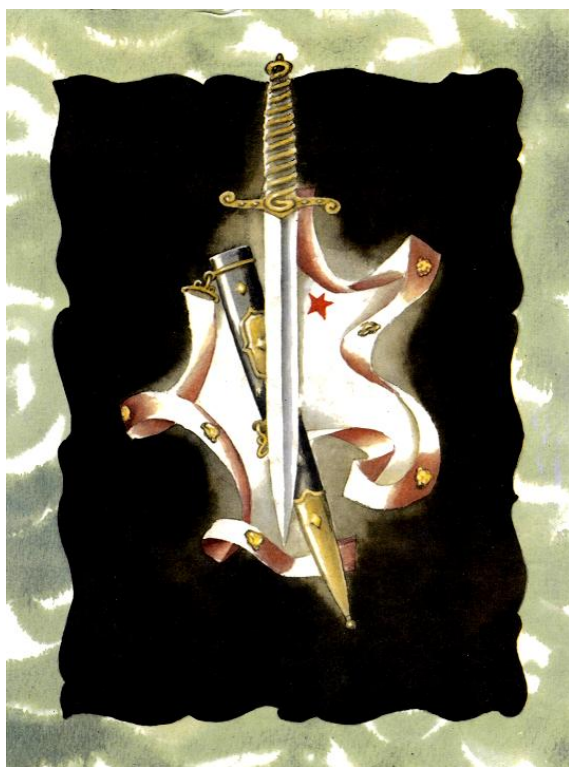
⁴ Скурлов В.В., Иванов А.Н. Клеймение русских золотых и серебрянных изделий на рубеже XIX-XX веков. СПб., Лики России, 2001, с. 7-8

5) Значна частина старих (стародавніх) майстрів взагалі не використовували клейма, вважаючи, що сама зброя повинна сказати хто її автор.

б) Клеймо або клейма на клинку можуть не мати до його автора ніякого відношення, оскільки іноді майстри ставили на свої вироби клейма відомих зброярів, підкреслюючи тим самим, що якість цього виробу не поступається відомим аналогам.

Для кращої наочності наведено приклад добре відомий всім радянським школярам повоєнної доби, описаний Анатолієм Рибаківим в повісті “Кортик” з використанням рисунків А. Тамбовкіна⁵.

⁵ В цьому випадку слід відзначити наскільки професійно до викладення матеріалу підійшов письменник, настільки ж по аматорські художник.

А. Рибаків так описав кортик : сталевий трьохгранний клинок, грані якого були гостро відточені, кістяна рукоять бурого кольору, навколо якої була розташована бронзова змійка з відкритою пастью та загнутим до гори жалом. Вздовж клинка тягнувся візерунок у вигляді переплетіння троянд. Крім того, на клинку були розташовані три клейма: “вовк”, “скорпіон” та “лілія”. Довжина кортика сягала 355,6 мм.

Виходячи з запропонованих даних, виникає питання:

- хто автор кортика?
- який це вид кортика?
- коли він був створений?

Розпочнемо з самого початку.

Вузкий обоюдогострий кинджал з гранями має назву кортик.

Візерунок на клинку свідчить, що його виготовили з булату, або з застосуванням техніки травлення під ящур.

При умові, що це булат, або якийсь з його різновидів (дамаська сталь, вуц, тощо), кортик було виготовлено або на Сході (Близький Схід, Індія, Японія) або в Росії (але не раніше 1831-1832 рр.). Відзначимо, що на Сході кортики не були так поширені, як у Європі, зокрема такого дизайну, а Японія до середини ХІХ ст. взагалі була зачинена для європейців.

Розглянемо клейма.

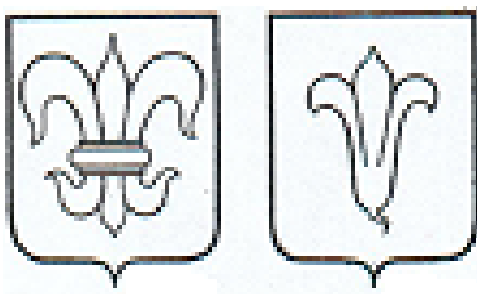
“Вовк” – найбільш поширені в світі клейма (корпоративне клеймо зброярів міста Пассау. Відомо з 1340 р. Клеймо зображувало схематичну фігуру вовка та ставилося на клинках холодної зброї. Відомі підробки клейма в місті Золінгер (Німеччина), Італії, Іспанії та на Кавказі.). Але, крім того, зображення вовка чи собаки використовував майстер Юліан (Хуліан) дель Рей з Толедо).

“Скорпіон” – корпоративне клеймо міланських зброярів (Італія).

“Лілія” – клеймо флорентійського майстра Параджині (Трубніков Б.Г. називає його Параджимо Джан, відзначаючи, що він був майстром по рушницям в кінці XVI ст. Використовував у клеймі лілію та літери “G.P.”)⁶.

Зупинимося на лілії. Справа в тому, що у європейській геральдиці існує декілька типів лілій зокрема :

звичайна і геральдична

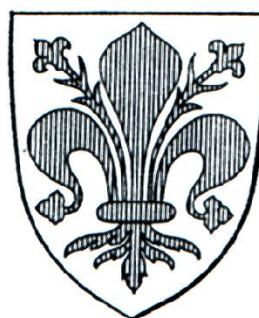
Для свого рисунку А. Тамбовкін використав геральдичну лілію, яка відома більшості з нас, як державний символ Франції до 1792 р. (три подібних лілії на білому прапорі були символом королівської влади), а також клеймом французьких зброярів (а) текст над гербом означає “хай живе король”. Сьогодні Ви можете її побачити на гербі Парижа (б). Але існує ще і флорентійська лілія (спочатку герб родини Медичі, зараз складова гербу міста Флоренція (в). Сучасні зброярі також використовують лілію (г).

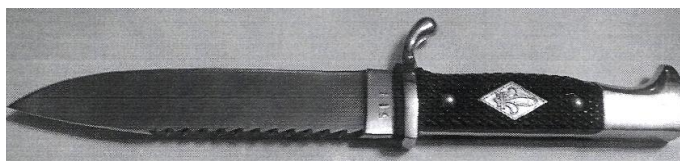
а

б

в

г

⁶ Трубніков Б.Г. Вказаний твір. с. 505

Проаналізувавши клейма, можна зробити висновок, що ніхто з вищеназваних майстрів не мав відношення до створення цього клинка по чисто технічній причині – вони жили і померли в XVI ст. А кортики хоч і виникли наприкінці XVI ст., але описаний А. Рибаківим вигляд став їм притаманний лише в XVII ст. Таким чином, можна припустити, що майстер, який виготовив цей кортик, хотів засвідчити, що його робота по якості не поступається кращим світовим зразкам. Але від цього ні ім'я автора, ні регіон, де було його виготовлено, нам не відомі.

Можна припустити, що або європеєць виготовив цей клинок на теренах Османської Імперії з місцевого матеріалу, або, хоча це менш вірогідно, східний майстер виготовив запропонований кинджал на замовлення якогось європейця. Проти другої версії свідчить бронзова змійка. Справа в тому, що іслам (Османська імперія в XVII - XVIII ст. була класичною ісламською державою) забороняв зображувати будь-які живі істоти.

Для визначення типу кортика можна було б звернутись до довідникової літератури. Це дало б можливість визначити, в яких підрозділах, якої країни він був прийнятий на озброєння. Але в більшості існуючих сучасних видань згадується дуже обмежена кількість кортиків (і ще менше дається їх розмірів). Це переважно Російська Імперія та СРСР, Нацистська Німеччина. Навіть відсутня згадка про зразки німецьких кортиків до 1918 р. Вірогідно, завдяки тому, що герої повісті А. Рибаків користувались старими книгами їм вдалося встановити, що досліджуємий кортик відносився до типу кортиків полкових зброярів часів царювання Анни Іоановни (1730-1740 рр.), збройні сили Російської Імперії.

Але не дивлячись на таке глибоке занурення в це питання, ми не отримали відповіді на більшість питань, які стоять перед митниками.

7) Наявність в довідковій літературі навмисного, чи ненавмисного викривлення фактів. Зверніть увагу на запропоновані фото⁷.

З підпису під лівим фото можна зрозуміти, що клинок виготовлений з дамаської сталі (Сіско “Сучасна металургія” видавництво США, 1939 р.)

Але зверніть увагу на праве фото... Далі, як кажуть, без коментарів.

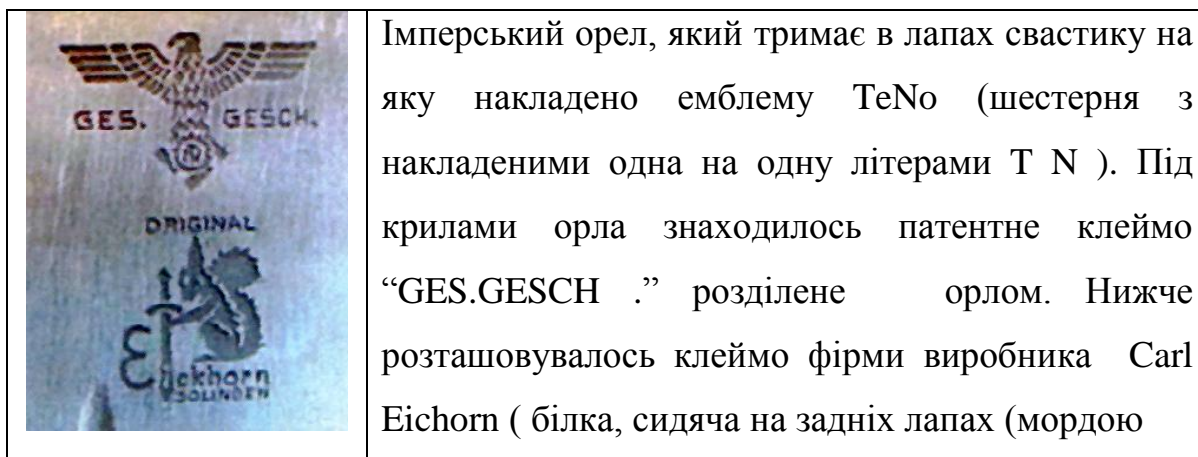
8) Наявність на зброї низки клейм, які означають не тільки авторство, але і свідчать про її сертифікацію та належність до певної військової частини. В Російській Імперії існувала певна система клеймування холодної зброї армійського зразка. Так на клинку розташовувались клеймо майстра (або підприємства), який виготовив зброю (б), та клеймо "браковщика"⁸, яке підтверджувало якість виробу. Крім того, на піхвах знаходилося корпоративне клеймо тієї військової частини, де проходив службу власник клинка. Так, наприклад, літери на уст'є піхв К.К.В. (а)

⁷ Пешкин И. Павел Петрович Аносов (1799-1851). М. Молодая гвардия, 1954, вклейка між с. 308-309

⁸ В Російській Імперії "браковщики" виконували функції відділу технічного контролю.

означали Кубанське козацьке військо. Слід пояснити, що до 1917 р. офіцери російської армії та козаки повинні були за свої кошти придбати не тільки уніформу, але й холодну зброю. Для більш зручного розв'язання цієї проблеми при кожній військовій частині створювалось економічне зібрання, яке забезпечувало офіцерський склад необхідними товарами за оптовими цінами, придбаючи їх, зокрема зброю, на заводах виробників великими партіями. В цьому відношенні більш відомі корпоративні клейма козачих військ завдяки їх масовості. Подібна система існувала і в інших країнах, зокрема у Німеччині. Її яскравим прикладом виступають клейма на офіцерських кинджалах служби ТеНо⁹.

вліво), тримає передніми лапами меч). Над білкою надпис DRIGINAL. Ліворуч від меча прописна літера “E”, праворуч – “ckhorn solingen”.

⁹ ТеНо – TECHNISCHE NOTHILFE (спеціальний технічний корпус) утворений 30.09.1919 р. для допомоги населенню в надзвичайних ситуаціях.

Підводячи підсумки дослідження прийнято робити висновки та пропозиції. В нашому випадку вони невтішні. Відсутність навіть у криміналістів реєстру клейм сучасних зброярів, не кажучи про старовинні, ускладнює процес встановлення авторства виробу. Що насамперед перешкоджає виконанню органами МВС статті 263 частини 1, 2 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р.

Говорити про необхідність створення електронного реєстру клейм треба, але після вищесказаного виникають логічні питання : кому і як це робити, враховуючи закритий характер інформації з боку криміналістів та інших зацікавлених сторін.